

få ordning på detta kommer Lars Calmfors säkert att vara delaktig. Därmed är han tillbaka på hemmaplan, med de frågor om en svårhejdad och okontrollerad inflation där det började på Institutet för internationell ekonomi på 1970-talet.

Vi får hoppas och vill gärna tro att han den här gången hamnar rätt i sina analyser och rekommendationer och att de i så fall i rätt tid leder till rätt åtgärder, i både penning- och finanspolitik.

Dørum, Knut, Hallenberg, Mats & Katajala, Kimmo (red.), 2021. *Bringing the people back in. State building from below in the Nordic countries ca. 1500–1800*. London: Routledge.

Anmälan av Christopher Pihl

Inom nordisk, och kanske särskilt inom svensk, historisk forskning om den tidigmoderna statens utveckling har rumsliga metaforer länge spelat en framskjutna position. Frågan huruvida statsformeringsprocessen drevs ovanifrån (av aktörer inom staten och/eller olika elitgrupper) eller underifrån (med bönderna i samförstånd med de styrande) har varit källa till en aldrig sinande ström inlägg. Tvång eller interaktion är ett annat motsatspar som flitigt används för att beskriva samma förhållande. Det senaste tillskottet till denna diskussion är antologin *Bringing the people back in. State building from below in the Nordic countries 1500–1800* under redaktörskap av historieforskare från tre länder: Knut Dørum från Norge, Mats Hallenberg från Sverige och Kimmo Katajala från Finland. Då antologin består av 19 bidrag inklusive inledning och två kommenterande texter av Michael Braddick och Marjolein t' Hart kommer denna anmälan att fokusera på antologins utgångspunkter samt några bidrag som kan belysa det som anmälaren uppfattar vara antologins styrkor och svagheter.

I sin introduktion inleder redaktörerna med att beskriva hur forskningen om den tidigmoderna staten under det senaste decenniet fjärrat sig från statsformeringsaktörer – detta gäller såväl kungar och elitgrupper som bredare folklager – fokus har istället riktats mot kultur- och diskursanalys. Det är därför hög tid att åter vända blicken mot grupper utan formell politiskt inflytande eller som befann sig utanför de centrala delarna av den politiska makten (s. 3).

Till skillnad från Theda Skocpols välkända text från 1985, på vilken antologins titel alluderar, förser emellertid inte redaktörerna läsaren med något vidare djupt resonemang utifrån tidigare forskning om varför det är hög tid att föra tillbaka folket in i analyser av staten. Detta är mycket synd. Som läsare ställs vi i en situation där vi tvingas lita på redaktörerna när de talar om hur "classic historiography" har tolkat olika processer i relation till statens utveckling under tidigmodern tid, föga förvånande som processer helt drivna ovanifrån, enligt Dørum, Hallenberg och Katajala (s. 4). De kultur- och diskursanalyser som de säger ha dominerat fältet de senaste decennierna nämns över huvud taget inte mer i texten istället är det en vagt definierad forskning som sett statsbyggnadsprocessen som ett ovanifrånprojekt de framförallt vänder sig emot i inledningen. Generaliseringar som dessa riskerar att skapa halmdockor istället för meningsfulla avstamp för viktiga forskningsframsteg. Utifrån ett svenskt perspektiv har åtminstone sedan 1980-talet den historiska forskningen varit starkt präglad av perspektiv som betonat interaktion och olika gruppers intressen och agerande i relation till staten. I den senaste stora syntesen i form av Norstedts *Sveriges historia 1600–1721* av Nils-Erik Villstrand är perspektivet väl inarbetat.

I antologins titel har redaktörerna vid sidan av underifrånperspektivet lyckats få med ytterligare ett omstritt begrepp inom forskningen: "state building", eller statsbyggande på svenska. Det är ett begrepp som de senaste decennierna allt mer har kommit att fasa ut till förmån för statsformering av forskare som velat betona att den tidigmoderna staten inte var produkten av ett medvetet byggande utan resultatet av en mängd sammanflätade processer som i sig saknade gemensamt mål. Redaktörerna är mycket medvetna om den positionering som titelvalet utgör då deras poäng är att skriva fram aktörskap och medvetenhet bland den mängd av olika människor som enligt redaktörerna deltog i byggandet av de nordiska staterna. Denna poäng tycks dock inte delas av alla författarna till antologins bidrag. Till exempel använder Magne Njåstad "state formation" och "state development" (s. 61).

I en slags andra introduktion, eller kommentar från engelsk horisont, diskuterar Michael Braddick dels antologibidragen dels antologins övergripande tema. Utifrån Michael Mann pläderar Braddick för att det intressanta studieobjektet inte är staten utan den politiska makten och dess sociologi och gör därmed uppdelningen mellan statsformering och statsbyggande mindre viktig, likaså ställs aktörskap i förgrunden framför rumsliga metaforer. I detta kan anmeldaren inte göra annat än att instämma och som vi kommer att se hade ett sådant perspektiv nog gjort det lättare för vissa av antologibidragens författare. Mann diskuteras även av redaktörerna i antologins inledning men ges inte samma betydelse som i Braddicks text.

Beroende på var man tittar är det lättare eller svårare att finna folkligt deltagande i olika processer av statsbyggnad. Mest tydliga i antologin blir de i den femte delen som behandlar framväxten av en offentlig politisk sfär

under 1700-talet där många av bidragen studerar lokala församlingar. I flera av bidragen har författarna hittat fall som i förstone kan uppfattas som udda eller unika, men som i analyserna på ett effektivt sätt belyser centrala delar av den tidigmoderna staten och dess utmaningar och utveckling. Några av bidragen kan också på ett mycket precist sätt visa funktionen hos och betydelsen av lokala politiska aktörer och arenor i statsbyggnadsprocessen. Jenni Merovuo analyserar en församling som vid freden i Åbo 1743 delades mellan Sverige och Ryssland vilket skapade handlingsutrymme för församlingsborna, men inte minst för församlingens präster, som länkar mellan stat och församling. Trond Bjerås lyfter fram hur statens försäljningar av de norska kyrkobyggnaderna 1720 kunde bidra till att skapa och stärka lokala politiska arenor och människors inflytande över kyrkan. Generellt är det i denna typ av analyser av politisk aktivitet på lokalplanet där antologins övergripande mål och de begrepp den lanserar fungerar som bäst. På sockennivå och rörande lokala angelägenheter syns de breda gruppernas delaktighet tydligast. Och det verkar också vara så att det under 1700-talet växte fram en starkare lokal politisk medvetenhet och agens vilket bland andra Ella Viitaniemi kan visa i sin studie av prästval i Kumo (Kokemäki) socken där bönderna både gavs och tog sig större politiskt utrymme med tiden.

I andra avsnitt av boken fungerar underifrånperspektivet mindre bra. Ivern att skriva fram statsbyggande och aktörskap är understundom så kraftig hos vissa kapitelförfattare att maktasymmetrier, tvång och utsatthet skrivs bort eller kraftigt tonas ned. I ett mycket lovvärt försök av Martin Andersson att inkludera kvinnor, en grupp osynlig i de flesta andra bidragen i antologin, som levde tillsammans med soldater och båtsmän i statsbyggnadsprocessen blir detta tydligt. Då soldatkvinnorna inte själva lämnat efter sig några källor spåras de i domböcker. Genom ett riktigt detektivarbete kan Andersson få fram livshistorierna för ett antal kvinnor som levde med soldater i Stockholm, vad de gjort innan de dyker upp i domböckerna och i vissa fall vart de sedan tog vägen. Givetvis måste vi se dessa kvinnor som agerande rationellt i sin kontext, men jag tror att om man som Andersson talar om att de velat skapa militära hushåll och på detta sätt delade intresse med kungen – "the effectiveness and success of the Swedish army hereby became an interest shared by the king and the soldiers' women" (s. 175) – riskerar man att blunda för tvång och nöd som essentiella drivkrafter i dessa kvinnors agerande. Visst erbjöd den växande staten och militären arbets- och försörjningsmöjligheter för såväl kvinnor som män och visst var de på något sätt i stunden intresserade av att systemet fungerade. Men som Andersson själv visar tycks alternativet till att bli soldat kvinna främst ha varit att prostituera sig, vilket ger valet att slå sig samman med en soldat lite en karaktär av det berömda valet mellan pest och kolera.

I några av antologibidragen har författarna inte nöjt sig med antologins övergripande ramar utan vänder sig mot dem och utarbetar egna begrepp och

analysramar. I vissa fall får man intrycket av att författarna antingen medvetet eller omedvetet valt att inte använda sig av, eller förhålla sig till forskning och teoretiska perspektiv som kunnat ge dem användbara analysverktyg.

I sin artikel om en grupp östgötska bönders trohetsed till den ryske tsaren under stora nordiska kriget introducerar Sari Nauman ett komplement till Max Webers välkända statsdefinition, det vill säga våldsmonopol över ett bestämt geografiskt område. Under krigets slutskede levde befolkningen längs Östersjökusten under ett påtagligt hot från Ryssland. När Norrköping bränts och den svenska armén dragit sig tillbaka valde en grupp östgötska bönder att ombord på ett ryskt fartyg på Bråviken svära den ryske tsaren trohet och bli hans undersåtar. Istället för *våldsmonopol* över ett tydligt definierat område menar Nauman att *erkännande* i vissa sammanhang bättre kan fånga den tidigmoderna statens föränderliga och ibland svårfångade väsen. Men till skillnad från mycket annan forskning som pekat på vikten av och undersökt mellanstatliga erkännanden lyfter Nauman fram den tidigmoderna statens behov av erkännande från sin befolkning men också hur staten erkände sin befolkning, eller delar av den som politiska aktörer. På detta sätt betonas och blottläggs statens relationella grund och ömsesidigheten mellan stat och "folk". De östgötska bönderna erkände inte en svensk stat då den inte längre kunde beskydda dem och sökte därför en ny. Naumans introduktion av erkännande som central i förståelsen av den tidigmoderna staten är givande. Men även här tenderar maktasymmetrier att tonas ned. "The fact that they chose" och "it was possible to break free from the state" skriver Nauman angående böndernas ed till tsaren och avsvärjande av svensk överhöghet. Men frågan är vilka val de östgötska bönderna hade 1719. Norrköping var bränt och en stark rysk flotta låg på redde utanför: det fanns helt enkelt inte så mycket svensk stat att bryta sig loss ifrån och alternativen var få. Våldsmonopol och erkännande tycks således ha varit två tätt sammanflätade fenomen i det tidigmoderna samhället.

I sin analys av skråförordningar och politilagstiftning under det danska enväldet argumenterar Jørgen Mührmann-Lund för att rumsliga metaforer om upp- och underifrån är alltför enkla. Såväl aktörer som traditionellt etiketteras som ovanifrån eller underifrån bestod enligt Mührmann-Lund av olika grupper vars nyanser är betydelsefulla att fånga. Skråna i sig kan beroende på perspektiv ses som en folklig grupp men också som en elit i staden. I fallet med skråna spelade också en internationell skråkultur roll. De tyska skråna i Hamburg såg inte med blida ögon på sina av staten hårt styrda skråbröder i Köpenhamn. Med de rumsliga metaforerna skulle vi i detta fall behöva prata om statsbyggande utifrån eller från sidan. Mührmann-Lund pläderar istället för att använda begrepp som "implementering" och "competing institutions" för att fånga ett komplext interagerande av lagstiftare, lokala myndigheter och undersåtar (s. 146–147).

På ett liknande sätt pekar Kaarle Wirta på de rumsliga metaforernas begränsningar när han studerar det danska ostindiska kompaniet som en del i Danmarks asiatiska imperiebygge. På ett övertygande och intressant sätt visar Wirta hur aktiviteter utanför det egna territoriet var centrala för den danska statsbyggnadsprocessen. Kompaniet var ingen särskilt stor organisation och ett antal nyckelfigurer kom att spela avgörande roller; dessa kan dock inte ses som representanter för de breda folklagren, inte heller som tillhörande den absoluta eliten. "They were from somewhere in between", konstaterar Wirta. Dessa män (inga kvinnor syns till i Wirtas text) "mediated, brokered, and influenced the building of the Danish empire" (s. 209). Istället för det lite improviserade "in between" skulle Wirta här kunnat utvecklat sin studie genom de begrepp och empiriska resultat som finns inom det idag mycket livaktiga fältet av forskning om "the contractor state", där olika grupper av förmedlande aktörers roll för statens funktion och inte minst sammanflätningen av aktörernas egna bästa och statens analyseras.

Wirtas bidrag är ett av få som hörsammat den uppmaning som redaktörerna gör i antologins inledning att inkludera geografiskt breda perspektiv, att se till de transnationella aspekterna av statsbyggnadsprocesserna. I de bidrag som fokuserar på den svenska konglomeratstaten är siktet helt inställt på det svensk-finska riket. Man hade dock inte behövt gå så långt som till Sveriges koloniala försök i Amerika och Afrika. I Baltikum och Tyskland fanns under den tidigmoderna perioden sekellång svensk närvaro och inom riket fanns en omfattande samisk befolkning. Alla dessa skulle kunna ha gett såväl nya empiriska, men inte minst teoretiska infallsvinklar på aktörskap och statsbyggande underifrån.

Problemet med de övergripande analysmodeller som presenteras i antologins inledning – *state building from below* och *contention* – är att de saknar verktyg för att på ett nyanserat sätt studera ojämlikhet och asymmetriska relationer (s. 5). Den enkla dikotomin bestående av styrande och undersåtar förblir därför i flera av analyserna bara omvänd. Att det finns och har funnits ett utbyte mellan bredare grupper och styrande är sällan något som förnekats. Alla regimer av någon form av bestående karaktär tycks ha ett behov av interaktion. Hur de gjorde det och hur relationen mellan parterna såg ut varierade dock. Men för att kunna fixera och analysera dessa krävs mer finkalibriga analysverktyg än ett allmänt hållet underifrånperspektiv. Detta betyder inte att antologin helt förfelar sitt mål. Tvärtom. De sexton empiriska bidragen ger alla en inblick i hur en mängd olika aktörer var intresserade av de resurser som fanns inom staten och påverkade den tidigmoderna statens utformning. För att tala med Braddick så ger de alla viktiga bidrag till vår kunskap om "people, power, and agency" i det tidigmoderna Skandinavien samtidigt som den visar att diskussionen om statsformeringens, eller statsbyggandets, drivkrafter och aktörer är i allra högsta grad levande.